

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ: ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ, ПРОЦЕСИ, ВИКЛИКИ

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2020. – Т. 41. – С. 83-92
DOI: 10.31861/mhpi2020.41.83-92

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2020. – Volume. 41. – pp. 83-92
DOI: 10.31861/mhpi2020.41.83-92

УДК 327(438+430):323.269.6

© Орест Бойчук¹

60-та річниця Варшавського повстання в контексті польсько-німецьких відносин

Дана стаття присвячена вивченню стану польсько-німецьких взаємин доби святкування 60-ї річниці Варшавського повстання. Початок 2000-х рр. видався для польсько-німецьких відносин доволі складним. В першу чергу з кінця 90-х рр. зростає роль Союзу Вигнаних під керівництвом Е. Штайнбах. Достатньо неоднозначна риторика директорки, а також її членство у Бундестазі від Християнсько-демократичної партії почало політизувати історичну проблематику у двосторонніх відносинах. Попри це, на початку 2000-х рр. зростає активність середовищ пов'язаних з переселеним німецьким населенням, яке все більш активніше проявляло бажання про реституційні відмови.

Створення «Прусської спілки», яка на пряму займалася координацією позовів до міжнародних судових установ, призвело до ускладнення двосторонніх відносин. З цією метою канцлер Г. Шрьодер перервав свій відпочинок та виголосив свою промову на вшанування жертв Варшавського повстання. Важливість промови полягала в тому, що федеральний канцлер фактично відмовився від дипломатичної підтримки своїх громадян у їхніх прагненнях про відшкодування на міжнародному рівні.

Ключові слова: Варшавське повстання, польсько-німецькі відносини, репарації, реституційні вимоги, Союз Вигнаних.

60th Anniversary of Warsaw Uprising and its Influence on Poland-Germany Relations

The main idea of upon article is “a closing eyes” on the historical problem in mutual relations between states, what is leading for the problem. Such situation had place in Polish-Germany relations at the end of 90th. The research in this field is more than important, obviously in the angle of Poland-Ukraine relations.

The 60th anniversary of Warsaw Uprising is the point of changes in historical narrative in Poland and German as well. Firstly, it was first official visit on the level of the Prime Minister. Prime Minister tried to appease hot discussion about the question of German people restitution by Polish Government, obviously Union of Expelled. On the other hand, H. Schröder told clearly, that the government isn't support the demands of expelled people to Polish Government. And his participations are arguments for this.

Polish Government also, gave any support to the Statement of Sejm. Prime Minister noted clearly about that. Such situation is very interesting, because the public persons had more clear view of state's interest, and they could sometimes more effectively reduce the mutual tensions.

Moreover, the Euro-Atlantic integration of Poland showed that Poland was having historical claiming to Germany. And after accession, Poland started using history in mutual relation more actively and as some researchers wrote like a tool of pressure on partner.

Germany, due to its political system has strong linkage with the Expelled people. Crucially, linkages have the roots in the influences during voting, in which every party tries to find support by the environment of expelled.

¹ Асистент кафедри міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Україна. E-mail: orest.boichuk@pnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-0433-365X>.

The roots of problems in the Polish-German relation can be located also in the support of Germany for pipeline, which tries to build Russian Federation. On the Poland point of view, it's the threat for security of energy complex.

So, we can objectively note, that additionally the historical policy can be some tools of influences to vis-à-vis. It can be truly, that Poland are using historical memory for some pressure for Germany.

Keywords: Warsaw Uprising, Poland-German relations, reparation, restitution, Union of Expelled.

Постановка наукової проблеми та її значення. В процесі європейської інтеграції Польщі на порядку денному почали виникати питання, які були виключені з процесу двостороннього порозуміння на початку 90-х років в рамках польсько-німецької спільноти інтересів. Незважаючи на те, що Т. Мазовецький намагався не брати до уваги історичні непорозуміння та будувати двосторонні відносини лише на раціоналізмі. Економічна та політична співпраця не повинна ґрунтуватися на історичних негараздах та проблемах як зазначав Т. Мазовецький. Однак в результаті цього історична проблематика ввійшла в політико-суспільний дискурс двосторонніх відносин у 1997-1998 роках та мала важкі наслідки.

В процесі реалізації польсько-німецької спільноти інтересів, партнери намагалися не брати під увагу історію та її конотацію у двосторонніх відносинах. З однієї сторони – це був прагматичний крок, який мав на меті інтегрувати Польщу як найшвидше до європейських спільнот. Проте, «закриття очей» на історичні проблеми призвели до простого приховування, а не вирішення проблем. Серед них постали питання майнового відшкодування переселеним німцям та проблеми репараційних вимог зі сторони Польщі.

Аналіз останніх досліджень. Польсько-німецькі відносини користуються великою зацікавленістю серед академічної спільноти Польщі та Німеччини. Р. Журек разом з Р. Трабою² підготували дослідження еволюції питання переселення німецького населення на захід. Окрім того, важливим акцентом стало дослідження ставлення до подій пов'язаних з переселенням німецького народу у польському суспільстві. Особливу увагу автори звернули на радянську пропаганду щодо переселення. Основним мотив радянської пропаганди постала необхідність утримання західного кордону та закріплення справедливості подій щодо німецького населення у кінці Другої світової війни. М. Столярчик³ в більшій мірі побіжно звертає увагу на роль історичної політики у двосторонніх відносинах, констатуючи її вплив. М. Мазуркевич⁴ досліджує конкретно діяльність Союзу Вигнаних (далі – СВ), організації, яка об'єднує переселених німців та їх нащадків, крізь призму питань пов'язаних з створенням Центру проти Вигнання. В. М. Гуральський⁵ досліджує правові аспекти позовів Пруської спілки проти Польщі, а також аналіз Експертизи Барча-Фройвайна та Експертизи Кляйна в контексті польсько-німецьких відносин.

Мета та завдання дослідження. Мета дослідження полягає в дослідженні ролі переселених німців та їх реституційних вимог в польсько-німецьких відносинах. Для досягнення мети наукової розвідки необхідно вирішити наступні завдання:

- дослідити роль та перебіг візиту Г. Шрьодера до Варшави для участі у вшануванні річниці Варшавського повстання;
- охарактеризувати роль промови Г. Шрьодера на двосторонні відносини;
- проаналізувати артикуляцію проблематики історичної пам'яті в польсько-німецьких відносинах.

² Traba R. and Żurek R., 2011. «Vertreibung» czy «przymusowe wysiedlenia»? *Polsko-niemiecki spór o pojęcia, pamięć i sens uprawiania polityki wobec historii*, in W. M. Góralski, 2011. Przełom i wyzwanie: XX lat polsko-niemieckiego Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy 1991-2011. Warszawa: Elipsa, pp. 418–458.

³ Stolarczyk M., 2010. *Zbieżność i różnice interesów w stosunkach polsko-niemieckich w latach 1989–2009*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

⁴ Mazurkiewicz M., 2015. *Spór o pamięć. Polityczne następstwa w powojennych wysiedleń Niemców w pozimnowojennych relacjach polsko-niemieckich i czesko-niemieckich*. Warszawa-Opole: Wyd. Naukowe Scholar.

⁵ Góralski W.M., 2011. *Niemiecki roszczenia restytucyjno-odszkodowawcze wobec Polski. Ostateczne zamknięcie sporu w świetle prawa międzynarodowego*, in W. M. Góralski, 2011. Przełom i wyzwanie. XX lat polsko-niemieckiego Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy 1991-2011. Elipsa, pp. 521–585.

Виклад основного матеріалу. Після 1999 р. питання особистих відшкодувань німецьким переселеним особам дуже часто з'являлося на порядку денному в польсько-німецьких відносинах. Посилення артикуляції теми в німецькому суспільстві припало на початок активної інтеграції Польщі до Європейського Союзу.

Повернення в польсько-німецький дискурс дихотомії «жертва – злочинець» призвело до появи в політико-суспільному дискурсі нової загрози від Німеччини. Фактично в двосторонніх відносинах піддавався критиці лібералізм у стосунках, а саме ідея польсько-німецької спільноти інтересів, котра постала на початку 90-х рр. та зростала консервативність в цих відносинах. Основними політичними партіям, котрі наполягали на консервативному підході до польсько-німецьких відносин стали опозиційні фракції – «Право і справедливість» та «Ліга польських родин»⁶. У цих роках активізує свою діяльність «Прусська Спілка».

Прусську Спілку було створено з метою об'єднання депортованих німців в справі відшкодування. Як зазначається в офіційних документах Прусської Спілки, вона є не пов'язана з СВ. Проте М. Мазуркевич дотримується дещо іншої думки, натякаючи на те, що в структурі керівництва обох організації знаходяться одні і ті ж представники. Для прикладу, Г. Парпліс, який був заступником голови Прусської Спілки, в той самий час був членом Президії Союзу Вигнаних⁷.

Організація розпочала свою діяльність в 2001 р., активно збираючи матеріали про позови, а в 2003 р. представники організації заявили, що Спілка займається координацією більше 30 тис. позовів до польського уряду. Як зауважив М. Столярчик, ще до створення організації, у 2000 р. вже існувало 20 тис. позовів⁸ від німецьких депортованих осіб.

Активізація діяльності Прусської спілки посилювала побоювання польського парламенту щодо загроз, які вони несуть. Так, 12 березня 2004 р. Сейм одноголосно ухвалив Заяву про позови про відшкодування. Цитуємо: «Сейм вважає, що всі питання, пов'язанні з переходом майна до Польщі в результаті територіальних змін в 1945 р. є закритим. Жодні позови німецьких осіб чи їх організацій не мають правової основи, тому Польща не визнаватиме рішення Конституційного Суду Європейської спільноти в Люксембурзі та Європейського суду з прав людини»⁹. Поглиблення суперечок та взаємної недовіри припало на кілька визначних дат: 60-ту річницю Варшавського повстання та, у 2005 р., 60-ту річницю завершення Другої світової війни.

Варшавське повстання напевно одне з найвизначніших подій в історії Польщі, яке викликає в поляків сентименти, жаль, скорботу та гордість. В польській пресі активно обговорювалася подія у 2004 р. До неї було приурочено відкриття Музею Варшавського повстання, яке активно курував на той час Президент міста Варшави Лех Качинський, котрий достроково завершивши свої повноваження у 2005 році у зв'язку з обранням на посаду Президента Польщі. Медійний резонанс події був величезний. До слова, ідея заснування музею повстала ще в далекому 1983 році. Але стала реальністю стала лише 31 липня 2004 р.

В рамках святкування 60-ї річниці Варшавського повстання відбувся візит німецького канцлера Г. Шрьодера. Важливість візиту полягає в тому, що Г. Шрьодер став першим канцлером¹⁰, який взяв участь в урочистостях, приурочених до згаданої події. В своїй промові Г. Шрьодер повторив офіційне «прохання» про вибачення перед поляками за злочини заподіяні гітлерівцями. Виглядає так, що просити вибачення стало нормою в промовах вищих посадових осіб, особливо у рамках офіційних візитів, котрі приурочені важливим для Польщі історичним подіям. Це незмінні і присутні майже весь час формулювання.

⁶ Traba R. and Żurek R. „*Vertreibung*” czy „*przymusowe wysiedlenia*”? *Polskoniemiecki spór o pojęcia, pamięć i sens uprawiania polityki wobec historii*, pp. 429.

⁷ Mazurkiewicz M. *Spór o pamięć. Polityczne następstwa w powojennych wysiedleń Niemców w pozimnowojennych relacjach polsko-niemieckich i czesko-niemieckich*, pp. 162.

⁸ Stolarczyk M. *Zbieżność i różnice interesów w stosunkach polsko-niemieckich w latach 1989–2009*, p. 397.

⁹ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 marca 2004 r. w sprawie roszczeń odszkodowawczych. Available at: <<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20040130200/O/M20040200.pdf>> [accessed: 10.01.2020].

¹⁰ Kanclerz Niemiec Gerhard Schroeder uczestniczył w obchodach 60-tej rocznicy Powstania Warszawskiego 02.08.2004', DW.COM. Available at: <<https://www.dw.com/pl/kanclerz-niemiec-gerhard-schroeder-uczestniczy%2582-w-obchodach-60-tej-rocznicy-powstania-warszawskiego/a-2689927>> [accessed 11 January 2020].

У засобах масової інформації відбувся чималий бум з приводу цієї події особливо на тлі прагнення німців із середовища виселених про відшкодування. Кількість публікацій різко зростала. Так, якщо проаналізувати популярну газету «Die Spiegel» кількість публікацій присвячених візиту Г. Шрöderа від червня 2004 р. до вересня того ж року становила більше двадцяти¹¹. Інколи по 3-4 публікації в день. Медійний відгомін був чималий і в інших виданнях. Ситуація з інформаційним порталом «DW» була такою самою¹².

У своїй промові Г. Шрöder зазначив «Відчуваємо зараз сором [...] Вони (нацисти – прим. авт.) напали на Польщу в 1939 р. Після придушення повстання знищили до тла та попелу Варшаву. Тисячі польських жінок, чоловіків та їхніх дітей були відправлені до концентраційних таборів і на примусові роботи. В цьому місці, місці польської гордості та німецької ганьби маємо надію на поєднання і мир»¹³. Беручи до уваги вимоги про відшкодування канцлер заявив «Ми, німці добре знаємо, хто розпочав війни і ким були перші жертви. Тому сьогодні не може бути місця для вимог про відшкодування зі сторони Німеччини. [...] Пов'язані з Другою світовою війною питання майна не є темою комунікації між офіційними урядами обох країн та не є актуальним питанням на порядку денному польсько-німецьких відносин. Ані федеральний уряд, ані жодна політична сила, котра має вплив в Німеччині не підтримують індивідуальних позовів. Цю саму позицію федеральний уряд займатиме і в міжнародних судах»¹⁴. Не зважаючи на політичні події в Німеччині, Г. Шрöder зайняв чітку позицію щодо індивідуальних прагнень з приводу майнових відшкодувань.

Після промови Г. Шрöderа у Варшаві, дискусія щодо майнових претензій виселених німців перейшла із міжнародно-політичної дискусії, яка мала потужний вплив на двосторонні польські відносини, до внутрішньополітичного життя Німеччини.

Одразу ж після промови Г. Шрöderа на шпальтах інформаційної платформи «Die Spiegel» з'явилася розгорнута стаття К. К. Мальзана, кореспондента видання у Варшаві від 2000 до 2002 р. під назвою «Великий жест Шрöderа»¹⁵ (нім. – Schröders große Geste). У вступі автор заявив: «Наш канцлер зробив перший крок у складному питанні. Тепер черга поляків»¹⁶. Автор в позитивному ключі окреслив жест політика, однак дещо негативно ставиться до самої Польщі. Перш за все подія мала важливий вплив на двосторонні відносини. Він зазначає, що «[...] уклін жертвам Варшавського гетто був необхідний не лише для задоволення поляків у цій проблемі, яка є історичною та екзистенційною у політико-історичній свідомості, але і питання було важливе і для німецького суспільства. Нарешті про цю подію дізнається більше те німецьке населення, яке цікавиться європейською історією, але так мало ваги надають цій події»¹⁷.

«Однак питання залишається відкритим. Чи зможе в черговий раз польська політика прийняти історичні вибачення з вуст офіційної особи з Берліна»¹⁸ -- заявив автор. Тим самим підкреслив, що це вже аж ніяк не перший жест вибачення зі сторони вищих посадових осіб Німеччини, а польсько-німецькі відносини і надалі будуть залишатися нестабільними під кутом зору історичної політики. «Досвід останніх років показує, що не зважаючи на доброзичливі кроки зі сторони Німеччини, польсько-німецькі відносини не застраховані від політичних неочікувань,

¹¹ Suche Begriff 'Warschauer Aufstand'. 31.12.2003-31.12.2004." Available at: <<https://www.spiegel.de/suche/?suchbegriff=Warschauer+Aufstand>> [accessed 19 January 2020].

¹² Suche Begriff 'Warschauer Aufstand'. 31.12.2003-31.12.2004." Available at: <<https://www.dw.com/search/?languageCode=pl&item=Powstania%20Warszawskiego&searchNavigationId=11394&from=01.12.2003&to=31.12.2004&sort=DATE&resultsCounter=20>> [accessed 20 January 2020].

¹³ Kanclerz Niemiec Gerhard Schroeder uczestniczył w obchodach 60-tej rocznicy Powstania Warszawskiego 02.08.2004," DW.COM. Available at: <<https://www.dw.com/pl/kanclerz-niemiec-gerhard-schroeder-uczestniczy%C5%82-w-obchodach-60-tej-rocznicy-powstania-warszawskiego/a-2689927>> [accessed: 01 January 2020].

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Malzahn C. C. Deutschland und Polen: Schröders große Geste. Der Spiegel. Available at: <<https://www.spiegel.de/politik/debatte/deutschland-und-polen-schroeders-grosse-geste-a-311425.html>> [accessed Jan. 11, 2020].

¹⁶ Malzahn C. C. Deutschland und Polen: Schröders große Geste.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

(особливо у питанні історичного минулого – прим. авт.) з Варшави»¹⁹.

Негативним було відношення до заяви Г. Шрьодера з приводу позицій у міжнародних судах зі сторони середовища переселених німців. Адже кожен громадянин має право відстоювати свою позицію у суді і офіційний уряд не вправі приймати рішення щодо правильності тієї чи іншої події у правовому вимірі. Висловлюємо незгоду з тезою автора. Адже, канцлер намагався цим самим підкреслити важливість двосторонніх відносин та підвищити рівень довіри між обома країнами. Особливо через те, що це питання перебувало в рамках суспільно-політичної дискусії у Польщі. Крім того це викликало страх у частини західних поляків, через те, що вони зможуть втратити частину своїх маєтків.

К. Волкері у своїй статті для «Spiegel» зазначає, що Г. Шрьодер перервав свій відпочинок у Італії. Описуючи особливості візиту канцлера у публіцистичному стилі з яскравими художніми конструкціями зазначає наступне: «17:00. Все завмерло. Гудять сирени. Хвилина мовчання. Канцлер підходить до пам'ятника, по гарних, блискучих сходах, які вражають своєю скорботою. Він нахиляється. Здалека виглядає немов уклін. Для Г. Шрьодера – це емоційний крок. Потім відвідини кладовища [...] і у вечері концерт. Після виголошення наступної промови йому аплодують, 20 секунд, хоча менше ніж держсекретарю (К. Пауеллу – прим. авт.). Але це і зрозуміло, адже він не американець!»²⁰.

Варто звернути увагу на той факт, що тижнем раніше – 20 липня 2004 р. у Німеччині вшанувалася також пам'ятна дата – річниця замаху проти Гітлера. У своїй промові, 20 липня, канцлер Німеччини намагаючись зблизити обидва народи та подолати прірву, особливо у контексті останніх подій, зазначив, що «обидві події, замах на Гітлера та Варшавське повстання є полум'яним знаком на шляху до формування об'єднаної європейської спільноти цінностей»²¹.

Події святкування 60 річниці Варшавського повстання чітко показують зміну історичного наративу у Польщі. Якщо на 50-ту річницю Л. Валенса запросив російського президента взяти участь у святкуванні, то дипломатія А. Квасневського вже не зробила згаданого кроку. На урочистості у 1994 р. Б. Єльцин не приїхав, відправивши главу адміністрації²². З іншої сторони, це також зміна наративу у самій Німеччині.

Порівняння Г. Шрьодером двох подій, Замаху на Гітлера та Варшавського повстання, якимось чином підсумовує становлення двох моделей щодо відношення до минулого. 20 липня – це складна дата для німецького населення, але водночас – це дата компромісу між минулим та сьогоденням, між виною за численні руйнування і жертви та майбутнім Європи. Варшавське повстання – це боротьба проти того ж самого Третього Рейху. Обидві акції були приречені на поразку і зазнали фіаско, але канцлер намагався їх якимось чином об'єднати, особливо у світлі вимог Пруської спілки та ініціативи Е. Штайнбах щодо побудови Центру проти Виселення, котра б мала показати, що Німеччина не тільки злочинниця, але і жертва. Так би мовити, знайти точки дотику в трактуванні минулого, особливо тяжкого.

В Радянській історіографії Варшавське повстання подається як непотрібний та авантюрний крок буржуазії, який привів до численних жертв мирного населення²³. Повстання, яке тривало 63 дні призвело до загибелі більше ста тисяч громадян²⁴. В. Путін направив листа дипломатичними каналами, однак як зазначає BBC Russia в листі не містилося жодних згадок про звинувачення Варшави в тому, що «з метою надання підтримки прокомуністичному Люблінському комітету і підконтрольній йому Армії Людовій не надав (СРСР – прим. авт.) необхідної

¹⁹ Malzahn C. C. Deutschland und Polen: Schröders große Geste.

²⁰ Volkery C. Warschauer Aufstand: Polnischer Stolz, deutsche Schande. Der Spiegel. Available at: <<https://www.spiegel.de/politik/deutschland/warschauer-aufstand-polnischer-stolz-deutsche-schande-a-311258.html>> (accessed: Jan. 21, 2020).

²¹ Weiland S. “Deutsche und Polen: Jahrmakt der Vorurteile. Der Spiegel. Available at: <<https://www.spiegel.de/politik/deutschland/deutsche-und-polen-jahrmakt-der-vorurteile-a-310755.html>> (accessed Jan. 21, 2020).

²² Weiland S. “Deutsche und Polen: Jahrmakt der Vorurteile.

²³ Варшава Вспоминает Восстание, 2 August 2004. BBC.com. Available at: <http://news.bbc.co.uk/1/hi/russian/news/newsid_3525000/3525778.stm> [accessed 16 January 2020].

²⁴ Volkery C. Warschauer Aufstand: Polnischer Stolz, deutsche Schande.

підтримки повсталій Варшаві»²⁵. Достатньо обережне використання слів беручи під увагу той факт, що польська академічна думка звинувачує Радянський Союз у зраді.

Варто звернути увагу і на важливість участі в цьому заході американського держсекретаря. К. Пауелл заявив, що США не зраджували Польщу в рамках самітів між трьома лідерами. «Не думаю, що зрада – це правильне слово. До Польщі було важко добратися. Були спроби надати допомогу, але допомоги від міжнародної спільноти було недостатньо [...] Однак зараз є важливо те, що США і Польща єдині. Більше Польща не буде наодинці тому, що США завжди будуть поряд»²⁶. Міністр закордонних справ В. Чімошевіч підтримав слова держсекретаря заявивши, що «США та Союзники не мали можливості зробити більше через брак згоди з боку Радянського Союзу, який не надав дозволу на користування його аеродромами»²⁷. Відношуємо, що США та Варшава мають окремий тип двосторонніх відносин і подібний напевно він більше до британсько-американських ніж до польсько-німецьких відносин. Через це Польща більш позитивно сприймає роль Америки в Другій світовій війні.

В більшості німецька, польська та іноземна преса позитивно оцінили крок Г. Шрöderа біля пам'ятника Варшавського повстання. Англійська газета «The Times» зазначила, що «[Г.] Шрöder намагався закрити одне з найболючіших питань в європейській історії, загибель жителів Варшави та повне знищення цього міста. Йому це вдалося». Зазначається також про неоднозначну роль Червоної Армії, котра не прийшла на допомогу повстанцям як і обіцяла. «Врешті-решт, коротка промова Г. Шрöderа задовольнила, якщо не всіх, то більшість польського населення». «Daily Telegraph» звертає увагу на те, що візит канцлера до Німеччини та його промова перебували під сильним тиском середовища вигнаних. Вона стала продовженням примирення серед колишніх ворогів. Але це не означатиме, що внутрішньополітичні кола, які підтримують середовище вигнаних відкличуть свої права на реституцію»²⁸.

«Mannheimer Morgen» заявляє, що розуміє побоювання поляків. Більше того, більша частина німецького політикуму також розуміє побоювання польського політикуму. Вони пов'язані із трагічними подіями минулого та й надалі залишаться тягарем для польсько-німецьких відносин. «Поляки не хочуть і не можуть забути про це минуле через те, що неодноразово ставали жертвою зі сторони свого західного сусіда». Подаючи оцінку візиту канцлера до Варшави зазначає наступне: «Польсько-німецька співпраця щойно почалася» -- зазначає газета²⁹.

Неоднозначно поставилися до виступу канцлера політичні сили у Німеччині. Речник фракції Християнсько-демократичного союзу (далі – ХДС) та Християнсько-соціалістичного союзу (далі – ХСС), голова комітету зовнішніх справ, Фрідберт Пфлуєгер підтримав позицію Г. Шрöderа, заявивши, що ця позиція стала компромісом серед усіх політичних партій. Зауважимо, що як правило ХДС-ХСС підтримувала позицію Союзу Вигнаних. Хоча були голоси і в партії, котрі не підтримували відмови Г. Шрöderа щодо реституції. Необхідно і звернути увагу на достатньо контroversійну підтримку середовищ виселених німців від ХДС. Як правило, ця партія отримувала підтримку саме від електорату виселених німців.

Вже 10 вересня 2004 р. відбулося нове погіршення в польсько-німецьких відносинах до, якого призвела нова Заява Сейму, котра стосувалася виплати військових репарацій. Перша була очевидним рішенням на закиди з боку німецької громадськості, однак друга мала популістський характер. Більше того заява вперше після нормалізації польсько-німецьких відносин поставила на порядок денний перегляд питання про військові репарації. Цитуємо: «Сейм РП свідомий в тому, що необхідно визначити історичну правду і елементарну справедливість в польсько-німецьких відносинах заявляє: [...] Польща ще дотепер не отримала відповідної компенсації

²⁵ Варшава Вспоминает Восстание.

²⁶ Там само.

²⁷ Colin Powell w Warszawie, wiadomosci.wp.pl/ Aug. 01, 2004. Available at: <<https://wiadomosci.wp.pl/colin-powell-w-warszawie-6036201337164417a>> [accessed Jan. 11, 2020].

²⁸ Der Kanzler konnte Ängste zerstreuen. Der Spiegel. Available at: <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/pressestimmen-der-kanzler-konnte-aengste-zerstreuen-a-311289.html> [accessed Jan. 21, 2020].

²⁹ Kanzler Schröder w Warszawie. 02.08.2004, DW.COM. Available at: <<https://www.dw.com/pl/kanclerz-schr%C3%B6der-w-warszawie/a-2692332>> [accessed Jan. 11, 2020].

за матеріальні і не матеріальні збитки, котрі зазнала Польща в результаті II Світової війни»³⁰. Заява польського парламенту частково нівелювала ефект промови Г. Шрьодера³¹. Тодішній міністр закордонних справ Польщі В. Чімошевіч назвав заяву Сейму популістською.

Заява Сейму вивела на порядок денний двосторонніх відносин питання воєнних репарацій. У документів між іншим заявлялося і наступне:

– Польща не отримала дотепер відповідної фінансової компенсації і військових репарацій за жахливу руйнацію та матеріальні і нематеріальні втрати спричинені німецькою агресією на Польщу;

– Польща не може нести жодних фінансових зобов'язань перед громадянами Німеччини, які виникають внаслідок Другої світової війни та повоєнного врегулювання;

– Сейм РП закликає уряд розпочати рішучі кроки щодо питання визнання Німеччиною відповідальності та відшкодування за втрати понесені німецькими громадянами внаслідок Другої світової війни та в результаті повоєнного міжнародно-правового устрою³².

Фактично польський Сейм намагається перекласти відповідальність перед середовищами вигнаних на німецький уряд. Заява викликала багато контроверсійних питань та мала негативний вплив на двосторонні відносини. Як зазначає В. М. Гуральські: «Заява, яка несла популістський характер, внесла до польсько-німецького дискурсу про минуле і дискурсу про наслідки двосторонніх відносин наступні контроверсійні питання:

– питання воєнних репарацій, які згідно з постановою Сейму не були оплачені Німеччиною;

– відшкодування за матеріальні втрати внаслідок Другої світової війни;

– прийняття Німеччиною відповідальності перед своїми громадянами внаслідок післявоєнних переселень внаслідок Другої світової війни³³.

Популізм полягав на тому, що польська сторона фактично намагалася підірвати міжнародно-правові норми, які взяла на себе Польща у 1945-1946 рр. Як зазначає «Річ Посполита» Польща приєднавши до себе території на Заході отримала компенсацію у вигляді майна вигнаних німців. В. М. Гуральські зазначає, що справа репарацій вже була давно закрита³⁴.

На наступний день після прийняття Заяви польським Сеймом, прем'єр М. Белка заявив, що уряд не буде піднімати жодних кроків у стосунках із Німеччиною, особливо у сфері питання про повоєнні репарації. Популістський характер Заяви також підтвердили результати опитування Центру дослідження публічної думки (далі – ЦДПД).

Більше половини респондентів ЦДПД зазначили, що вони підтримують рішення уряду з приводу відмови від репараційних вимоги до Німеччини. 14% повністю підтримали рішення уряду, а 38% вважають, що вони підтримують відмову уряду від репараційних вимог лише з питанням відмови від індивідуальних позовів німецьких громадян з приводу відшкодування втраченого майна³⁵. Варто також додати, що більше третини опитаних, а саме 35% вважає, що польський уряд повинен домагатися відшкодування на матеріальні та нематеріальні втрати, які завдала Німеччина в рамках Другої світової війни³⁶.

Дослідження показує, що незважаючи на майже повну інтеграцію Польщі до ЄС при безпосередній підтримці Німеччини, серед польського населення існують міцно укорінені стереотипи щодо Німеччини та минулого польсько-німецьких відносин.

³⁰ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 marca 2004 r. w sprawie roszczeń odszkodowawczych. Available at: <<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20040130200/O/M20040200.pdf>> [accessed Jan. 11, 2020].

³¹ Traba R. and Żurek R., 2011. «Vertreibung» czy «przymusowe wysiedlenia»? Polskoniemiecki spór o pojęcia, pamięć i sens uprawiania polityki wobec historii, p. 453.

³² Góralski W. M., 2011. *Niemiecki roszczenia restytucyjno-odszkodowawcze wobec Polski. Ostateczne zamknięcie sporu w świetle prawa międzynarodowego*. p. 532.

³³ Góralski W. M., 2011. *Niemiecki roszczenia restytucyjno-odszkodowawcze wobec Polski. Ostateczne zamknięcie sporu w świetle prawa międzynarodowego*. p. 530.

³⁴ Ibid, p. 533

³⁵ Roguska B., Mar. 2004. *Opinie o stosunkach polsko-niemieckich i reparacjach wojennych*, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa, p. 6.

³⁶ Roguska B., Mar. 2004. *Opinie o stosunkach polsko-niemieckich i reparacjach wojennych*, p. 6.

Як подає Звіт ЦДПД, респонденти, котрі підтримували рішення сейму щодо репараційних вимог були електоратом партій «Ліга польських родин» (пол. Liga Polskich Rodzin) та «Право і Справедливість»³⁷. Автори дослідження також звертають увагу на залежність відповіді опитаних від рівня освіти. Так, 42% опитаних із середньою освітою заявляють, що необхідно повністю домагатися репарацій від Німеччини. З вищою освітою таких респондентів лише 20%³⁸.

Польська націонал-консервативна партія «Ліга польських родин» відома своїм негативним ставленням до Німеччини. Вона у 2003 р. відкрила гостру політичну дебату у польському суспільстві з приводу ідеї Й. Фішера про формування федералізованої Європи. Основним аргументом партійної риторики стало запевнення в тому, що Німеччина хоче перетворити Польщу на придаток, який буде контролювати лише Німеччина³⁹. Основним апологетом цих ідей виступав Р. Гертих.

Тим не менш, глава польського уряду у вересні 2004 р. під часу візиту до Берліну, М. Белка підтвердив відмову від репарацій, а також обоє глав урядів домовилися про формування комісії науковців щодо дослідження реституційних вимог⁴⁰ та прийняття «нульового рішення» у польсько-німецьких взаємних упередженнях та історичній політиці⁴¹.

Висновки. Святування 60-тої річниці повстання збіглося зі вступом Польщі до ЄС. Польща здобула політичну силу в ЄС, а міцні відносини зі США тільки надавали впевненості політичному менеджменту країни. Тому можемо судити, що в більшій мірі популістська Заява Сенату від осені 2004 року вказує на те, що Польща готова до зміни своєї позиції, переходу від підопічного у двосторонніх відносинах до рівноправного партнерства з претензією на лідерство.

Цікавими є позиції обох урядів. Як М. Белка не підтримав вимог, викладених у заяві Сейму, так і Г. Шрöder не підтримує реституційних вимог керівниці «Союзу Вигнаних» Е. Штайнбах та наближених до неї кіл. Попри це все, події показують, що якщо навіть не брати до уваги історичне минуле у двосторонніх відносинах, історія нікуди не зникне, а набиратиме своєї ваги та вдарить у найбільш неочікуваний час.

Промова Г. Шрöдера мала і міжнародно-правовий контекст. Фактично Г. Шрöder у своїй промові зрікся від підтримки федеральним урядом позовних вимог у міжнародних судах. Зречення від підтримки означає, що уряд не буде в подальшому надавати дипломатичної підтримки позовним заявам у міжнародних судах.

З приводу історичного нарративу, то він дещо змінився і у Німеччині. Чимало польських та німецьких експертів заявляли, що Німеччина ще мало розуміє Польщу та її історію. Про що засвідчила і помилка президента Р. фон Вайсзеккера, який у своїй промові у 1994 році вказав, що це було єврейське повстання. А перший візит канцлера Німеччини Г. Шрöдера на святкування урочистостей це підтверджує.

Список джерел

1. Варшава Вспоминает Восстание, 2 August 2004. BBC.com. Доступно: http://news.bbc.co.uk/hi/russian/news/newsid_3525000/3525778.stm [дата доступу 16 січня 2020].
2. Colin Powell w Warszawie, wiadomosci.wp.pl/ Aug. 01, 2004. Available at: <https://wiadomosci.wp.pl/colin-powell-w-warszawie-6036201337164417a> [accessed Jan. 11, 2020].
3. CSU za "opcją zerową. 28.09.2004", DW.COM Available at: <https://www.dw.com/pl/csu-za-opcja%20C4%85-zerow%C4%85/a-2684959> [accessed 5 Feb. 2020].
4. Der Kanzler konnte Ängste zerstreuen. Der Spiegel. Available at: <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/pressestimmen-der-kanzler-konnte-aengste-zerstreuen-a-311289.html> [accessed Jan. 21, 2020].
5. Góralski W.M., 2011. *Niemiecki roszczenia restytucyjno-odszkodowawcze wobec Polski. Ostateczne zamknięcie sporu w świetle prawa międzynarodowego*, in W. M. Góralski, 2011. *Przełom i*

³⁷ Roguska B., Mar. 2004. *Opinie o stosunkach polsko-niemieckich i reparaacjach wojennych*, p. 7.

³⁸ Ibid, p. 8.

³⁹ Wolff-Powęska A., 2004. *Polska-Niemcy. Partnerstwo z dystansu*. Nauka, Vol. 4, p. 59.

⁴⁰ Po rozmowach Schröder - Belka w Berlinie 28.09.2004," DW.COM, Available at: <https://www.dw.com/pl/po-rozmowach-schr%C3%B6der-belka-w-berlinie/a-2692289> [accessed 5. Feb, 2020]

⁴¹ CSU za "opcją zerową. 28.09.2004", DW.COM. Available at: <https://www.dw.com/pl/csu-za-opcja%20C4%85-zerow%C4%85/a-2684959> [accessed 5 Feb. 2020].

wyzwanie. XX lat polsko-niemieckiego Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy 1991-2011. Elipsa, pp. 521–585.

6. Kanclerz Niemiec Gerhard Schroeder uczestniczył w obchodach 60-tej rocznicy Powstania Warszawskiego 02.08.2004', DW.COM. Available at: <<https://www.dw.com/pl/kanclerz-niemiec-gerhard-schroeder-uczestniczy%C5%82-w-obchodach-60-tej-rocznicy-powstania-warszawskiego/a-2689927>> [accessed 11 January 2020].

7. Kanclerz Schröder w Warszawie. 02.08.2004, DW.COM. Available at: <<https://www.dw.com/pl/kanclerz-schr%C3%B6der-w-warszawie/a-2692332>> [accessed Jan. 11, 2020].

8. Malzahn C. C. Deutschland und Polen: Schröders große Geste. Der Spiegel. Available at: <<https://www.spiegel.de/politik/debatte/deutschland-und-polen-schroeders-grosse-geste-a-311425.html>> [accessed Jan. 11, 2020].

9. Mazurkiewicz M., 2015. *Spór o pamięć. Polityczne następstwa w powojennych wysiedleń Niemców w pozimnowojennych relacjach polsko-niemieckich i czesko-niemieckich*. Warszawa-Opole: Wyd. Naukowe Scholar.

10. Po rozmowach Schröder - Belka w Berlinie 28.09.2004," DW.COM, Available at: <<https://www.dw.com/pl/po-rozmowach-schr%C3%B6der-belka-w-berlinie/a-2692289>> [accessed 5. Feb, 2020].

11. Roguska B., Mar. 2004. *Opinie o stosunkach polsko-niemieckich i reparacjach wojennych*, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa.

12. Stolarczyk M., 2010. *Zbieżność i różnice interesów w stosunkach polsko-niemieckich w latach 1989–2009*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

13. Suche Begriff 'Warschauer Aufstand'. 31.12.2003-31.12.2004." Available at: <<https://www.spiegel.de/suche/?suchbegriff=Warschauer+Aufstand>> [accessed 19 January 2020].

14. Suche Begriff 'Warschauer Aufstand'. 31.12.2003-31.12.2004." Available at: <<https://www.dw.com/search/?languageCode=pl&item=Powstania%20Warszawskiego&searchNavigationId=11394&from=01.12.2003&to=31.12.2004&sort=DATE&resultsCounter=20>> [accessed 20 January 2020].

15. Traba R. and Żurek R., 2011. «Vertreibung» czy «przymusowe wysiedlenia»? *Polskoniemiecki spór o pojęcia, pamięć i sens uprawiania polityki wobec historii*, in W. M. Góralski, 2011. *Przełom i wyzwanie: XX lat polsko-niemieckiego Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy 1991-2011*. Warszawa: Elipsa, 2011. Pp. 418–458.

16. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 marca 2004 r. w sprawie roszczeń odszkodowawczych. Available at: <<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20040130200/O/M20040200.pdf>> [accessed: 10.01.2020]

17. Volkery C. Warschauer Aufstand: Polnischer Stolz, deutsche Schande. Der Spiegel. Available at: <<https://www.spiegel.de/politik/deutschland/warschauer-aufstand-polnischer-stolz-deutsche-schande-a-311258.html>> [accessed: Jan. 21, 2020].

18. Weiland S. Deutsche und Polen: Jahrmart der Vorurteile. Der Spiegel. Available at: <<https://www.spiegel.de/politik/deutschland/deutsche-und-polen-jahrmart-der-vorurteile-a-310755.html>> [accessed Jan. 21, 2020].

19. Wolff-Powęska A., 2004. *Polska-Niemcy. Partnerstwo z dystansu*. Nauka, Vol. 4. Pp. 49-64.

References

1. Varshava vspominaet vosstaniie. [Warsaw remembering uprising (in English)], 2 August 2004. BBC.com. URL: http://news.bbc.co.uk/1/hi/russian/news/newsid_3525000/3525778.stm [accessed 16 January 2020].

2. Colin Powell w Warszawie,. wiadomosci.wp.pl/ Aug. 01, 2004. Available at: <<https://wiadomosci.wp.pl/colin-powell-w-warszawie-6036201337164417a>> [accessed Jan. 11, 2020].

3. CSU za "opcją zerową. 28.09.2004', DW.COM Available at: <<https://www.dw.com/pl/csu-za-opcj%C4%85-zerow%C4%85/a-2684959>> [accessed 5 Feb. 2020].

4. Der Kanzler konnte Ängste zerstreuen. Der Spiegel. Available at: <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/pressestimmen-der-kanzler-konnte-aengste-zerstreuen-a-311289.html> [accessed Jan. 21, 2020].

5. Góralski W.M., 2011. *Niemiecki roszczenia restytucyjno-odszkodowawcze wobec Polski. Ostateczne zamknięcie sporu w świetle prawa międzynarodowego*, in W. M. Góralski, 2011. *Przełom i wyzwanie. XX lat polsko-niemieckiego Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy 1991-2011*. Elipsa, pp. 521–585.
6. Kanclerz Niemiec Gerhard Schroeder uczestniczył w obchodach 60-tej rocznicy Powstania Warszawskiego 02.08.2004', DW.COM. Available at: <<https://www.dw.com/pl/kanclerz-niemiec-gerhard-schroeder-uczestniczy%C5%82-w-obchodach-60-tej-rocznicy-powstania-warszawskiego/a-2689927>> [accessed 11 January 2020].
7. Kanclerz Schröder w Warszawie. 02.08.2004, DW.COM. Available at: <<https://www.dw.com/pl/kanclerz-schr%C3%B6der-w-warszawie/a-2692332>> [accessed Jan. 11, 2020].
8. Malzahn C. C. Deutschland und Polen: Schröders große Geste. Der Spiegel. Available at: <<https://www.spiegel.de/politik/debatte/deutschland-und-polen-schroeders-grosse-geste-a-311425.html>> [accessed Jan. 11, 2020].
9. Mazurkiewicz M., 2015. *Spór o pamięć. Polityczne następstwa w powojennych wysiedleń Niemców w pozimnowojennych relacjach polsko-niemieckich i czesko-niemieckich*. Warszawa-Opole: Wyd. Naukowe Scholar.
10. Po rozmowach Schröder - Belka w Berlinie 28.09.2004," DW.COM, Available at: <<https://www.dw.com/pl/po-rozmowach-schr%C3%B6der-belka-w-berlinie/a-2692289>> [accessed 5. Feb, 2020].
11. Roguska B., Mar. 2004. *Opinie o stosunkach polsko-niemieckich i reparacjach wojennych*, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa.
12. Stolarczyk M., 2010. *Zbieżność i różnice interesów w stosunkach polsko-niemieckich w latach 1989–2009*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
13. Suche Begriff 'Warschauer Aufstand'. 31.12.2003-31.12.2004." Available at: <<https://www.spiegel.de/suche/?suchbegriff=Warschauer+Aufstand>> [accessed 19 January 2020].
14. Suche Begriff 'Warschauer Aufstand'. 31.12.2003-31.12.2004." Available at: <<https://www.dw.com/search/?languageCode=pl&item=Powstania%20Warszawskiego&searchNavigationId=11394&from=01.12.2003&to=31.12.2004&sort=DATE&resultsCounter=20>> [accessed 20 January 2020].
15. Traba R. and Żurek R., 2011. «Vertreibung» czy «przymusowe wysiedlenia»? *Polskoniemiecki spór o pojęcia, pamięć i sens uprawiania polityki wobec historii*, in W. M. Góralski, 2011. *Przełom i wyzwanie: XX lat polsko-niemieckiego Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy 1991-2011*. Warszawa: Elipsa, 2011. Pp. 418–458.
16. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 marca 2004 r. w sprawie roszczeń odszkodowawczych. Available at: <<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20040130200/O/M20040200.pdf>> [accessed: 10.01.2020]
17. Volkery C. Warschauer Aufstand: Polnischer Stolz, deutsche Schande. Der Spiegel. Available at: <<https://www.spiegel.de/politik/deutschland/warschauer-aufstand-polnischer-stolz-deutsche-schande-a-311258.html>> [accessed: Jan. 21, 2020].
18. Weiland S. Deutsche und Polen: Jahrmakrkt der Vorurteile. Der Spiegel. Available at: <<https://www.spiegel.de/politik/deutschland/deutsche-und-polen-jahrmakrkt-der-vorurteile-a-310755.html>> [accessed Jan. 21, 2020].
19. Wolff-Powęska A., 2004. *Polska-Niemcy. Partnerstwo z dystansu*. Nauka, Vol. 4. Pp. 49-64.